

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 2

2 ● 2003

R. Polder en J. Stok

Broedende Ijsvogels in Alkmaar

In Europa broeden Ijsvogels (Alcedo atthis) gewoonlijk langs beken, rivieren en andere wateren met steile oevers, waarin zij nestholtes kunnen uitgraven. Ook wortelkluiten van omgewaaide bomen in de buurt van water worden soms benut.

Vanaf uitkijkposten zoals overhangende takken duiken Ijsvogels naar visjes. Zij zijn als gevolg van deze voedselspecialisatie kwetsbaar voor strenge winters.

Na strenge winters zoals die van 1995/96 en 1996/97 kan bijna de gehele Nederlandse populatie wegvallen. Zo is er in heel Noord-Holland in 1997 en 1998 waarschijnlijk geen enkel broedgeval geweest, terwijl in en om het Gooi in 1995 nog 21 paartjes aanwezig

waren (Harder, 1997 en SOVON Vogelonderzoek, 2002). Na een aantal kwakkelwinters kan de populatie zich weer snel herstellen (19-23 paar in het Gooi in 2002, med. J. Harder).

Situatie Noord-Holland noord

Ijsvogels zijn in dit deel van onze provincie regelmatig te zien, vooral tijdens perioden van doortrek en in

zachte winters (Vlugt, 1991 en 1998). Dat Ijsvogels hier broeden is echter uiterst zeldzaam. In 1958 en 1959 worden mislukte broedpogingen vermeld van Ijsvogels op de Algemene Begraafplaats te Alkmaar (Zomerdijk *et al*, 1971). Verder werden broedgevallen vermoed in polder Bergermeer (mond. K. Robeek), bij landgoed Ter Coulster in Heiloo (Vlugt, 1998) en in het Robbenoordbos in de Wieringermeer. Zeker is een broedgeval in Heemskerk in 1975 op landgoed Marquette (Keijl, 1996) en een nog niet eerder gemeld broedgeval in 1992 in een gronddepot in Broek op Langedijk (med. G. Molenaar, 1998). Jongen werden hier echter niet gezien. Het vlakke open polderland van Noord-Holland lijkt niet het meest voor de hand liggende broedbiotoop voor Ijsvogels. Wel worden ieder jaar Ijsvogels waargenomen en proberen vogels uit Noordwest Europa hier te overwinteren. Ijsvogels vinden in onze omgeving blijkbaar voldoende voedsel en rust. Naast de reeds genoemde kwetsbaarheid voor strenge winters is het ontbreken van geschikte nestgelegenheid een factor van betekenis die een permanente vestiging in de weg staat.

VSM-oeverproject als voorbeeld

In november 1998 heeft het homeopathische geneesmiddelenbedrijf VSM, gevestigd op bedrijventerrein Beverkoog in Alkmaar, in

● Het vrouwtje met bedelend jong, VSM-terrein, Alkmaar, mei 2000. Foto: Jan Stok.

● Vrouwtje IJsvoegel, VSM-terrein, Alkmaar, juni 2000. Foto: Jan Stok.

samenwerking met waterschap Groot Geestmerambacht en de gemeente Alkmaar een ecologisch oeverproject gerealiseerd langs een brede rechte sloot die de VSM-tuinen (2 ha) doorsnijdt. Binnen het kader van het oeverproject zijn als potentiële nestplaats voor IJsvogels ter hoogte van een bestaande houtwal met overhangende takken drie steile oeverwanden afgegraven, ieder met een lengte van circa 10 meter. Langs de VSM-sloot werden

in het verleden al zo nu en dan IJsvogels waargenomen. Zou het creëren van nestgelegenheid de vogels kunnen verleiden zich hier ook te vestigen?

De bijna onmiddellijke vestiging van IJsvogels op deze plek in maart 1999 bewijst, dat een klein natuurontwikkelingsproject in het stedelijk gebied succesvol kan zijn. Eind juni komt er via G. Molenaar ook een melding binnen uit een park in Heerhugowaard.

Vissers zien hier steeds een aantal IJsvogels.

Dit is de aanleiding geweest voor VWG Alkmaar e.o. en KNNV Alkmaar e.o. voor een uitgebreide inventarisatie van potentiële broedbiotopen voor IJsvogels in en rond Alkmaar.

Het in maart 2001 verschenen rapport Soortbeschermingsplan voor de IJsvoegel (Polder, 2001) is gepresenteerd aan de milieuwethouders in o.a. het HAL-gebied (Heerhugowaard, Alkmaar, Langedijk) en BES-gebied (Bergen, Egmond, Schoorl).

Het succes in Alkmaar leidde spontaan tot acties van de gemeente Bergen, het waterschap Groot Geestmerambacht en het PWN. Op enkele volgens het rapport gunstige locaties zijn inmiddels steile oeverwanden gecreëerd.

De IJsvogels bij VSM

De tabel hieronder geeft een overzicht van de broedresultaten van IJsvogels bij VSM tot nu toe. Zowel in 1999 als in 2000 hebben de IJsvogels met succes gebroed op het VSM-terrein (Polder, 1999 en 2000). In 2000 start het broedpaar na twee succesvolle nesten zelfs met een derde broedsel. Dat mislukt als gevolg van de dood van het adulte vrouwtje.

Het jaar daarop ontbreken de vogels. Ook het territoriumhoudende mannetje is er niet meer en ➤

● VSM-oeverproject met IJsvogelwanden een half jaar na aanleg, mei 1999. Foto: Jan Stok.

● Overzicht broedresultaten bij VSM.

Jaar	Paar aanwezig/ begin balts	Broedsel	Datum uitvliegen	Minimum aantal jongen
1999	11-3	1e	24-5	4
		2e?	?	?
2000	14-2	1e	24-5	2
		2e	7-7	3
		3e	mislukt, adult vrouwtje dood	0
2001	geen activiteit	-	-	-
2002	18-3	1e	31-5	4
		2e	9-7	?
		3e	31-8	3

● VSM-terrein, Alkmaar, augustus 2002. Foto: Jan Stok.

van activiteiten is geen sprake. Na een jaar zonder IJsvogels breken er gelukkig weer betere tijden aan en verloopt het jaar 2002 bijzonder goed. Het IJsvogelpaar produceert niet minder dan drie geslaagde broedsels. Hier volgt een korte impressie van de IJsvogelgebeurtenissen in broedseizoen 2002.

Eerste broedsel

Vanaf februari worden IJsvogels gemeld uit verschillende delen van Alkmaar. Pas op 5 maart zie ik de eerste IJsvogel bij VSM. Op 18 maart worden dit seizoen voor het eerst twee IJsvogels gezien. In een lange periode daarna zijn ze zeer actief. Op 25 maart wordt een paring waargenomen. Tot 5 april worden graafactiviteiten gezien en vanaf 10 april wordt broeden verondersteld. Volgens de berekeningen moeten er dan rond 25 mei jongen uitvliegen. Rond die datum is er af en toe wel wat te zien, maar waarnemingen van overtuigend voeren blijven uit. Ik besluit uiteindelijk een nadere inspectie uit te voeren. Het is inmiddels 31 mei en ik zit rond

7.30 uur op wacht bij de broedlocatie. Tot mijn stomme verbazing vliegt er voor mijn ogen een jong uit het nesthol en raakt te water. Zwemmend wordt een takje opgezocht. Na een half uur komt één van de ouders langs en het jong vliegt er achteraan. Vandaag zijn de hele dag voor elke voorbijganger vier jonge IJsvogels te zien. Ze laten zich in het zonnetje fraai bewonderen. Het blijft steeds weer lastig de precieze uitvliegdatum te schatten.

Tweede broedsel

Vanaf 3 juni tot 10 juni zijn de IJsvogels weer opvallend actief. Mogelijk nestreiniging van een hol uit voorgaande jaren en balts. Op 17 juni wordt een IJsvogel met vis gezien. Het blijft lang onduidelijk of er nu daadwerkelijk gevoerd wordt. Op 22 juni is er een grote open dag bij VSM met 1250 bezoekers. De IJsvogels worden door vele bezoekers gezien. Na de drukte blijken de IJsvogels bij inspectie na het avondeten niet van slag en zijn in de buurt van het nest actief. Omdat ik dit jaar vroeg op vakantie

ging (Tsjechië, met een IJsvogel-nest in een steile wand achter het toiletgebouw van een camping en niet boven water) was aan collega's gevraagd om de honneurs waar te nemen. Helaas is het niet gelukt om daadwerkelijk het moment van uitvliegen precies vast te stellen, maar volgens de waarnemers moet dat op 9 juli gebeurd zijn. Het aantal jongen is onbekend.

Derde broedsel

Op 25 juli vliegt een IJsvogel met vis rond. Waarschijnlijk is dat nog balts maar ik zie het aan voor voeren en stel de uitvliegdatum twee weken te vroeg vast. Voor het derde broedsel wordt dezelfde nestgang gebruikt als het tweede broedsel. In dit geval is er dus geen sprake van overlap tussen twee broedsels zoals vaak voorkomt. Waarschijnlijk de verklaring voor de misrekening. Op 23 augustus hoor ik een merkwaardig gezoem of gesnor uit het hol klinken. Dit geluid wordt door de jongen gemaakt ongeveer vanaf een week voordat ze uitvliegen (Bolkenbaas, 1991). Ook het voe-

ren gebeurt nu zeer omzichtig en de kenmerkende IJsvogelroep wordt nauwelijks meer gehoord. Op 31 augustus, terwijl ik op Engelsmanplaat vertoef, vliegen er minimaal drie jongen uit. Deze laten zich die ochtend regelmatig zien. Een collega ziet die dag vijf IJsvogels tegelijk. De dagen daarna worden ze nog slechts zelden waargenomen.

Bij een inspectie van de hollen blijkt het hol van het eerste broedsel 66 cm diep te zijn en dat van het tweede en het derde broedsel ongeveer 67 cm. Beide gaten zitten circa 40-45 cm boven de waterlijn.

Vooruitzichten

Naast het succesvolle en enerverende broedseizoen in Alkmaar hebben in 2002 ook IJsvogels spontaan gebroed bij de karpervijver achter Bakkum.

KNNV Alkmaar e.o. en VWG Alkmaar e.o. hebben een subsidie gekregen van de provincie Noord-Holland in het kader van

soortbeschermingsmaatregelen. Hiervoor zijn in 2002 en begin 2003 op een aantal gunstige locaties in ons werkgebied nieuwe IJsvogelwanden gecreëerd. De uitvoering is verzorgd door voormalig Landschapsbeheer Noord-Holland, inmiddels opgegaan in "Landschap Noord-Holland".

Uiteraard kan dat alleen een succes worden als waterschap, gemeenten, natuurbeschermingsorganisaties en particulieren (grondeigenaren en beheerders) meewerken. Omdat wij graag willen blijven genieten van IJsvogels in de stedelijke omgeving en het incidentele karakter willen ombuigen naar een duurzaam beleid, is besloten tot de oprichting van een IJsvogelwerkgroep.

Doel hiervan is: het verbeteren van broedmogelijkheden voor IJsvogels en het monitoren van broedgevallen in de regio van KNNV Alkmaar / VWG Alkmaar e.o.

Tevens wordt er geadviseerd en geassisteerd bij het aanleggen van broedwanden en het plegen van

onderhoud in de maanden februari en maart (kaal en steil maken van bestaande wanden).

IJsvogelliefhebbers in onze regio kunnen zich melden bij het onderstaande adres.

Bij SOVON zullen uit het hele land mogelijk veel broedgevallen gemeld worden, maar volgens de districtcoördinator van SOVON zijn de broedgevallen bij VSM en Bakkum tot nog toe de enige meldingen boven het Noordzeekanaal. Er is dus werk aan de winkel!!

Contactpersoon R. Polder

Westerweg 232

1815 JK Alkmaar

072-5119939

rutger-inge@hetnet.nl

● Mannetje IJsvogel voelt een braakbal komen, VSM-terrein Alkmaar. Foto: Jan Stok.

Literatuur

- BOLKENBAAS, K. 1991. IJsvogels in de Biesbosch. Veenman drukkers Wageningen.
- HARDER, J. 1997. Gooi en Vechtstreek bieden ijsvogel overlevingskansen. De Korhaan 31(5): 157-160.
- KEIJL, G.O. 1996. Biometrie en voorkomen van IJsvogels in Castricum en omstreken. De Winterkoning 31 (2): 38-47.
- POLDER, R. 1999. Succesvol broedgeval van de IJsvogel in Alkmaar. De Kleine Alk 17(2):2-6.
- POLDER, R. 1999. Broedende ijsvogels in Alkmaar, deel 2. De Kleine Alk 17(3): 24-25.
- POLDER, R. 2000. Opnieuw broedende ijsvogels op de Beverkoog in Alkmaar. De Kleine Alk 18(3): 8-10.
- POLDER, R. 2001. Soortbeschermingsplan voor de ijsvogel. Vogelwerkgroep Alkmaar e.o. & KNNV Alkmaar e.o.
- SOVON VOGELONDERZOEK 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- VLUGT, D. 1991. De IJsvogel in Noord-Holland van 1984 tot en met 1990. De Graspieper 11: 4-12.
- VLUGT, D. 1998. Het voorkomen van de ijsvogel in het werkgebied van de VWG Alkmaar e.o. in de seizoenen 1990-91 t/m 1996/97. De Kleine Alk 16(1): 2-8.
- ZOMERDIJK, P. ET AL. 1971. Broedvogels van Noord-Holland Noord. Heijnis, Zaandijk.